

vitézek legyünk vezérgondolat alatt: Balassi Bálint: *Egy katonaének*, Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem* (Zrínyi beszéde), Arany János: *Szondi két apródja*.

Nem játék a világ! Látni, teremteni kell — vezeti be Babits szavaival a következő verscsokrot, melyben azt bontja ki, hogy egy-egy mű történelmi konkrétságából korunk és minden kor társadalmi valóságáig hogyan emelkedik ki az eszmei közösséget teremtő gondolat. Babits Mihály: *A franciaországi változásokra*, Petőfi Sándor: *Levél Arany Jánoshoz*, Ady Endre: *Harc a Nagyúrral*, Babits Mihály: *Május huszonhárom Rákospalotán*.

Talán legnehezebben elemezhetők az aktuálpolitika szolgálatába állított úgynevezett „közéleti” versek, amelyek újra feltárva mégiscsak akkor a leghatékonyabbak, amikor az *ember nembeli lényegét* közvetítik a maguk eszköztárával. Az itt elemzett versek: Vörösmarty Mihály: *A vén cigány*, József Attila: *A város peremén*, Illyés Gyula: *Bartók*, Nagy László: *Inkarnáció ezüstben*.

Kecskés András tanulmánykötetének harmadik fejezete folytatása a verselemzések sorának, azoknak az ismeretterjesztő cikkeknek a keretében, amelyek a *Veszprém megyei Naplóban* 1975–1976-ban jelentek meg. Itt a már idézett költők újabb tíz versét elemzi röviden, újságolvasóhoz szóló közérthetőséggel. Az utolsó két vers két újabb költővel gazdagítja a palettát: Weöres Sándor: *Majomország* című híres költeményének felvillantása után Veress Miklós *Szerelmesének* elemzésével zárja a verselemzések mindvégig érdekfeszítő, stílusában esztétikai élményt is jelentő, s egyben verstani szakmai útravalót kínáló füzérét.

A kötet utolsó, negyedik fejezete *Szöveggyűjtemény*. Mint Kecskés András írja, a kötetben tárgyalt versek többsége — 39-ből 32 — megtalálható a gimnáziumi vagy szakközépiskolai szöveggyűjtemények, illetve az általános iskolai tankönyvek valamelyikében. Itt csupán a tananyagban sehol sem szereplő 7 vers szövegét adja közre a szerző.

A kötetet Borbás Zoltán és Újhelyi Gábor versektől ihletett, hiteles illusztrációi egészítik ki.

A szövegértelmezésre, a mű befogadója kölcsönös viszonyának feltárására könyvtárra való szakirodalomból válogathatunk. Mégis vannak olyan kötetek, amelyek nemcsak a szakmai forrásgazdagság, a mesterségbeli ismeretanyag okán nem kerülnek soha el a kezünk ügyéből, hanem mert olyan melegség, szeretet és emelkedettség árad belőlük a költészet iránt, hogy maguk is esztétikai élményt jelentő olvasmányainkká válnak. Kecskés András *Verseik tükré* című kötete minden bizonnyal ilyen élményt jelentő társa sok olvasójának.

Cs. Jónás Erzsébet

Bart István és Klaudy Kinga (szerk.): A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából

Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 361 p.

Bart István és Klaudy Kinga válogatása a fordításelmélet nélkülözhetetlen külföldi forrásmunkáinak szemelvényeit kínálja a fordítás elméleti kérdéseivel és a fordítás-elemzés gyakorlati oldalával foglalkozók számára. Hasonló gyűjteményük 1980-ban jelent meg először, egyetemi jegyzet formájában. Ez az 1986-os második válogatás kibővült az azóta megjelent új anyagokkal.

Mint a szerkesztők a bevezetőben hangsúlyozzák, kötetük célja egyrészt a külföldi szakirodalom bemutatása, másrészt egy — a magyar szakirodalomból ez ideig hiányzó — általános fordításelméleti kötet összeállítása, amelyben minden fontos fordítási kérdés, ha érintőlegesen is, megvilágítást kap.

Bár a fordítói tevékenység évezredes gyakorlatával párhuzamosan elméleti gondolatok is születtek a fordítás mibenlétéről, *tudományos fordításelmélet*ről csak az elmúlt évtizedekben beszélhetünk, miután a nyelvtudomány figyelve egyre inkább a beszédtevékenység vizsgálata felé fordult. A technika robbanásszerű fejlődésével, illetve a számítógépek nyelvészeti alkalmazásával a fordításelmélet új kihívásokkal áll szemben, pl. a gépi fordítás kérdéskörével. A nyelvtipológia és a kommunikációelmélet új eredményei sem hagyták érintetlenül a fordításelmélet szakembereit. Sokfelé ágazó, többnyire természetesen nyelvi alapú, ám jellegzetesen interdiszciplináris tudományág a fordításelmélet, amelyben a nyelvészen kívül a pszichológia, a kommunikációelmélet, az irodalomtudomány, a matematika, szociológia, az általános szemiotika, a szemiotikai szövegtan stb. szaktudományi illetékessége is helyet kap. E sokoldalú megközelítést tükrözik a kötet tanulmányai.

(a) Az első fejezet címe *A fordítás elmélete*. Itt öt tanulmány olvasható. Az első Roman Jakobson 1959-ben írt, immár klasszikusnak számító cikke, amely mint elméleti alpmunka olyan fogalmakat tisztáz, melyekre a kötet későbbi dolgozatai is utalást tesznek, mint pl. az *interlingvális*, *intra lingvális*, *interszemiotikus* fordítás megkülönböztetése. A következő I. I. Rezvin és V. Jn. Rozencvejg művének, *Az általános és gépi fordítás alapjai* című munkának egyik fejezete. A két szerző — vállalva a bonyolult fordítási folyamat túlzott egyszerűsítésének a vádját — tisztán nyelvészeti megközelítést alkalmaz még a szépirodalmi fordítások leírására is. A fordítás folyamatára irányítják a figyelmet, s az igazi elmélet felépítését kizárólag a fordítási folyamat objektív, mindenféle normatív szemponttól mentes leírása alapján tartják lehetségesnek. Míg e szerzőpáros munkája a 60-as évek szemléletét képviseli, A. B. Svejcer *A fordításelmélet mint interdiszciplináris tudomány* című dolgozata — a 70-es években megjelent, a szerző *Fordítás és nyelvészet* című könyvében — már arra összpontosít, hogyan lehet a fordításelméletet és az összevető nyelvészetet egymáshoz viszonyítani: azonos-e a fordításelmélet az összevető nyelvészettel, vagy csupán annak egy része. A különbséget Svejcer abban látja, hogy míg az összevető nyelvészet *nyelvi rendszereket* hasonlít össze, a fordításelmélet a *szövegbeli realizációkat*, s a fordítás folyamatát befolyásoló tényezőket is kutatási feladatnak tartja.

Időrendi sorrendben V. N. Komisszárov 1980-ban megjelent munkájának, *A fordítás nyelvészetének* egy fejezete következik. *Fordítás és általános nyelvészet* címmel a fordításelmélet mára már közhasznúvá vált fogalmait megpróbálja világosan értelmezni, megszabadítva azokat a metaforikus kifejezésektől.

A fejezet utolsó szemelvénye a Nyitrán elhunyt Anton Popovič *A műfordítás elméletéről* írt könyvéből a *Fordítás és irodalomelmélet* címet viseli. Popovič Jiří Levýnek, a cseh műfordításelmélet legnagyobb alakjának nyomdokain haladva azt vizsgálja, az irodalmi mű és a fordító között milyen kommunikációs folyamat játszódik le, melyek a fordítás „műnembeli” sajátosságai.

(b) A szemelvénygyűjtemény második fejezete teljes egészében a *fordítás folyamatára* irányítja a figyelmet. A már előzőekben is szerepeltetett szerzőpáros, I. I. Rezvin és V. Jn. Rozencvejg munkája nyitja a sort. A szerzők modellálják a fordítás folyamatát, és elkülönítik azt az „interpretációtól”, melyre véleményük szerint akkor kerül sor, amikor a fordítónak nem elég a nyelvi információ, hanem a fordítás érdekében a valósághoz vagy korábbi tapasztalataihoz kell fordulnia. Meghatározzák a

fordítás „invariánsának” fogalmát. Invariáns az, ami változatlan marad a forrásnyelvről a célnyelvre való fordítás során: ez az *értelem* (sense, Sinn) és nem a *jelentés* (meaning, Bedeutung), amely mindig nyelvspecifikus.

Otto Kade cikkével áttérünk a szláv kutatóktól a német nyelvű szakírókhoz. Kade a lipcei fordításelméleti iskola képviselőjeként kommunikációelméleti terminusokkal írja le a fordítás folyamatát. E munkát olvasva a német fordításelméleti terminusrendszert is megismerhetjük, amely némiképp eltér a hazaitól.

E. A. Nida az angol nyelvű fordítástudományi irodalmat képviseli. Nidának a „dinamikus ekvivalencia” fogalmát köszönheti a fordításelmélet, melynek az a lényege, hogy a fordítás úgy hasson a célnyelvi olvasóra, mint az eredeti hatott a forrásnyelvi olvasóra. Ez a gondolat sor jó kiindulópont a szépirodalmi művek időnkénti újrafordításának szükségességéről vagy szükségtelenségéről folytatott vitákban.

Komisszárov modellje zárja a fordítás folyamatáról szóló fejezetet. Miután ismerteti és csoportosítja az eddigi fordításleírásokat, ő maga a *denotatív* és *transzformációs* modellek helyett egy harmadikat ajánl: az *ekvivalencia* szintjei szerinti megkülönböztetést. Úgy gondolja, hogy a nyelvi szint fölött a közlemény szintje, majd a nyilatkozat, a szituáció, végül a kommunikációs cél szintje az, ahol az ekvivalencia megvalósítható.

Ahogy Popovič tanulmánya az elmélettől a folyamat vizsgálatához vezetett át, úgy teremti meg a hidat Komisszárov dolgozata a fordítási folyamat leírása és az *ekvivalencia* kérdésköre között, amelyet a harmadik fejezet tárgyal.

(c) Az első szemelvény J. C. Catford, az angol fordításelméleti szakirodalom másik neves képviselőjének a tollából való. Az *Ekvivalencia, formális megjelenés és jelentés A fordítás nyelvészeti elmélete* című könyvének részlete. Az ekvivalencia (egyenértékűség) feltételeit kutatja, mely az egyes nyelveken kötelezően kifejezendő grammatikai információk különbözősége ellenére is létrejön, ha a szituatív releváns (a beszédhelyzet szempontjából fontos) elemek azonosak.

A következő két munka orosz szerzőket mutat be. L. Sz. Barhudarov *Nyelv és fordítás* című könyvéből *A nyelvi jelentés típusai és a fordítás* kapcsán a *referenciális*, a *pragmatikai* és az *intralingvális* jelentéseket ismerhetjük meg. A fordító a szemantikai veszteség elkerülése érdekében a lefordítandó jelentések között sorrendet állapít meg. A szövegek nagy részében a fontossági sorrend a következő: legfontosabb a referenciális jelentés, majd a pragmatikai, végül a nyelven belüli. A művészi szöveg fordításánál ez a sorrend természetesen nem érvényes.

A már korábbi tanulmányából ismert Komisszárov egy 1980-ban megjelent könyvének rövid részlete következik. *A fordítás szemantikája* címmel Barhudarovval és Nidával vitára kelve azt fejt ki, hogy *minden* fordításnak számít, amit annak használnak, annak fogadnak el, legfeljebb az ekvivalencia megvalósulásának szintjei különböznek.

Végül Ja. I. Recker *A fordítás elmélete és a fordítói gyakorlat* című könyvéből *A törvényszerű megfelelések elméletének alapjairól* olvashatunk. Azokat az eseteket veszi sorra, amikor a két nyelv közötti hagyományosan kialakult ekvivalenciaviszonyok következtében a fordítónak nincs választási lehetősége a nyelvi átültetés során.

(d) *A transzformációkkal* foglalkozó fejezet újabb két orosz munkával kezdődik. Az „átváltási műveletek” Recker előbb idézett könyvéből a lexikai transzformációk kapcsán nyernek megvilágítást a *Lexikai transzformációk és a formális logikai kategóriák* című tanulmányban. A szerző a fordító munkájából a *konkretizálás*, a *generálás*, az „*értelmi kiterjesztés*” és a *teljes átalakítás* műveletét taglalja.

A második dolgozat T. R. Levickaja és A. Fityerman tanulmánya, amely a *Fordítói füzetek* sorozatban jelent meg először. Benne a *grammatikai transzformációk* fontosságára hívják fel a figyelmet. Véleményük az, hogy a fordításelmélet nem más, mint „gyakorlati kontrasztív nyelvészet”.

(e) Az ötödik fejezet a *fordítás címzettje* felől vizsgálja a fordítói munkát. Két német és egy szlovák szerző tanulmányát olvashatjuk egymás után. A német K. Reiss *Szövegtypológia és fordítás* címmel a fordítandó szövegek tipológiáját a fordító, az olvasó és a fordítás iránt támasztott követelmények szempontjából írja le. Megkülönbözteti a tartalomközpontú, a formaközpontú, a felhívásközpontú, valamint az audio-mediális szövegtípusokat.

A. Neubert a *fordítás pragmatikai aspektusait* vizsgálja, arra keresi a választ, mikor mondható egy fordításról, hogy *pragmatikusan adekvát*. Négy fordítástípust alapít meg, amelyekben a pragmatikai viszonyok különbözőek.

A fejezetet A. Popović korábban idézett művének rövid részlete zárja. A szerző az *olvasó szerepét* vizsgálja a *fordítás folyamatában*. Az irodalmi kommunikációban betöltött szerkesztői, lektori szerepköréről is szól. E két utóbbi dolgozat szempontjai már közel állnak a legújabb szövegsemiotikai vizsgálódások szövegmegközelítéséhez.

(f) Az utolsó fejezet a *gépi fordításokról* szól. Természetes módon itt került a kötetbe a legtöbb, megjelenéskor legfrissebbnek számító szakirodalmi anyag. A. D. Booth és D. L. Garvin tudománytörténeti szempontból fontos, a kezdeteket bemutató cikkei után három, a 80-as években született dolgozat következik. R. G. Kotov, Ju. N. Marcsuk és L. L. Nyeljubin tanulmánya az akkori Szovjetunióban folytatott gépi fordítói munkákról ad áttekintést, M. Kay az USA eredményeiről számol be, s a magyar származású István Batori a nyugat-európai kísérleteket tekinti át.

A gazdag jegyzetanyaggal ellátott tanulmánykötetet a terminusok magyarázó jegyzékével Klaudy Kinga egészítette ki, végül a szemelvények pontos, idegen nyelvi forráslistáját is csatolták a szerkesztők.

Nagy segítséget jelentett ez az 1986-os tanulmánykötet a 80-as években fordításelemzéssel foglalkozó magyar filológusok számára. Éppen hét év telt el immár azóta is, szinte ugyanannyi, amennyi az első, egyetemi jegyzetként megjelent szemelvénygyűjtemény után sürgetővé tette ezt a könyv alakban is hozzáférhető második válogatást. Mivel azóta sem jelent meg hasonló jellegű munka, kíváncsok lennének, hogy a fordítás tudományáról újabb külföldi szakirodalmi tanulmánygyűjtemény kerüljön a magyar közönség elé — akár e pontos filológiai munkát végző szerkesztőpáros gondozásában.

Cs. Jónás Erzsébet

Molnár Csikós László (főszerk.): Hungarológiai Közlemények 19. 70—71

A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete, Újvidék, 1987. március—június (1—2.) 128 p.

A *Hungarológiai Közlemények* e számát — bár erre határozott utalás a folyóiratban nincs — akár tematikusnak is nevezhetnénk. Három tanulmányt olvashatunk benne: Danyi Magdolna: *Paul Celan (metaforikus) főnévi szóösszetételeinek értelmezéséhez* (1—68), Hajnal Jenő: *Weöres Sándor Ünnepe című szonettjének elemzése*